

Faizsiz Finans Kurumlarında İç Denetimin Etkinliğinin Belirleyici Unsurları

Berrin KARACAER

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Ankara, berrin.karacaer@hbv.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-4831-8435

Prof. Dr. Ganite KURT

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Finans ve
Bankacılık Bölümü, Ankara, ganite.kurt@hbv.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-6438-2501

Öz

Faizsiz finans kurumlarında (FFK), finansal işlemleri Fıkhî ilke ve kurallara uygun olarak sürdürmek için, etkin bir Fıkhî iç denetim sistemi son derece önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, FFK'lerde gerçekleştirilen Fıkhî iç denetimin etkinliğinin belirleyicilerini ortaya koymaktır. Çalışmada yöntem olarak kapsamlı bir literatür incelemesi yaklaşımı tercih edilmiştir. Sonuç olarak, FFK'lar tarafından, Fıkhî hükümlerin yerine getirilmesini temin eden bir mekanizma olarak Fıkhî iç denetimin etkinliği; üst yönetimin desteği, Fıkhî iç denetim süreci ve faaliyetleri, Fıkhî iç denetçilerin bağımsızlığı, Fıkhî iç denetçilerin yetkinliği ve iş performansı ile denetim komitesinin etkinliği olmak üzere beş faktör tarafından belirlenmektedir. Çalışmanın, etkin Fıkhî iç denetim çerçeveleri konusunda mevcut literatüre katkıda bulunacağı; ayrıca FFK'lerde Fıkhî iç denetim sisteminin etkinliğini geliştirmek için hem FFK'lar hem de düzenleyiciler için kavramsal bir kılavuz olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Finans Kurumları, İç Denetim, Fıkhî İç Denetim, Fıkhî İç Denetimin Etkinliği.

Makale Gönderme Tarihi: 14. 04. 2022

Makale Kabul Tarihi: 17. 05. 2022

Önerilen Atf:

Karacaer, B., Kurt, G. (2022). Faizsiz Finans Kurumlarında İç Denetimin Etkinliğinin Belirleyici Unsurları, *İşletme Akademisi Dergisi*, 3 (2):90-104.

Journal of Business Academy

2022, 3 (2): 90-104

DOI: [10.26677/TR1010.2022.1022](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1022)

Dergi web sayfası: www.isakder.org

Definitive Elements of The Efficiency of Internal Shariah Audit in Islamic Financial Institutions

Berrin KARACAER

Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs, Ankara,
berrin.karacaer@hbv.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-4831-8435

Prof. Dr. Ganite KURT

Ankara Hacı Bayram Veli University, School of Banking and Insurance, Department of Finance and Banking, Ankara, ganite.kurt@hbv.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-6438-2501

Abstract

In Islamic financial institutions (IFI), an effective internal Shariah audit system is extremely important in order to maintain financial transactions in accordance with Islamic principles and rules. Therefore, the aim of this study is to reveal the determinants of the effectiveness of internal Shariah auditing in IFIs. A comprehensive literature review approach was preferred as a method in the study. As a result, the effectiveness of internal Shariah audit as a mechanism to ensure the observance of Islamic provisions by IFIs; It is determined by five factors: the support of the top management, the internal Shariah audit process and activities, the independence of internal Shariah auditors, the competence and job performance of internal Shariah auditors, and the effectiveness of the audit committee. The study will contribute to the existing literature on effective internal Shariah audit frameworks; It is also thought to be a conceptual guide for both IFIs and regulators to improve the effectiveness of the internal Shariah audit system in IFIs.

Keywords: Islamic financial institutions, Internal Audit, Internal Shariah Audit, Effectiveness of Internal Shariah Audit.

Received: 14. 04. 2022

Accepted: 17. 05. 2022

Suggested Citation:

Karacaer, B., Kurt, G. (2022). Definitive Elements of The Efficiency of Internal Shariah Audit in Islamic Financial Institutions, *Journal of Business Academy*, 3 (2): 90-104.

1.GİRİŞ

Finansal piyasalarda WorldCom ve Enron gibi büyük şirketlerin çöküşü, iç denetime verilen önemin artmasını da beraberinde getirmiştir. Yaşanan skandallar finans kurumlarının iç denetime kaynak ayırma gerekliliğinde artış ve iç denetçilerin örgütsel hedeflere ulaşılmasını sağlamadaki bağımsızlıklarında iyileşme ile sonuçlanmıştır (Rahman, 2011:142). İç denetim fonksiyonunun etkinliği, hem geleneksel hem de faizsiz finans sistemleri açısından denetçiler ve sistemin tüm tarafları için hayati bir konu haline gelmiştir.

Hesap verebilirlik, faizsiz finans operasyonlarında ana konulardan biridir, çünkü faizsiz finans kuruluşları (FFK), operasyonlarının Fikhî ilkelere aykırı olmadığından emin olmalıdır. Fikhî denetim; hesap verebilirlik ve şeffaflık ile ilgisi nedeniyle FFK'ların işleyişinin önemli yönlerinden biridir (Shafii&Salleh,2010:28). Fikhî iç denetim, Fikhî ilkelere uygunluğu iyileştirmek ve Fikhî kontrol sisteminin etkinliğini sağlamak için periyodik olarak yürütülen bağımsız bir değerlendirmedir. Fikhî iç denetim, finansal işlemlerin ve faizsiz finans kurumlarının ürünlerinin denetiminin ötesinde çok daha geniş bir alanı kapsamakta; insan kaynaklarını geliştirme, pazarlama iletişimi ve üretim süreci de dahil olmak üzere FFK'nun faaliyetlerinin her aşamasında Fikhî ilkelere uygunluk yönlerinin gözetimini içermektedir (Yasoa vd., 2018:16).

Etkili bir Fikhî iç denetim sistemi, hem finansal riski hem de Fikhî uyumsuzluk riskini kontrol ederek en aza indirmeye yardımcı olduğu ve tüm finansal faaliyetlerin iç denetleyicisi olarak çalıştığı için faizsiz finans faaliyetlerinin güçlü bir direği olarak algılanmaktadır (Khalid,2020:86). Fikhî denetimin verimli bir şekilde yürütülmesi, Fikhî uyumsuzluk risklerini en aza indirerek faizsiz finans sektörünün büyümesini teşvik edecektir. (Masruki vd.,2020:93) Ayrıca, etkin bir Fikhî iç denetim sistemi, finansal bilgilere olan güveni güçlendirme konusunda temel bir amaca hizmet etmektedir (Omar ve Bakar,2012:18). Faizsiz finans sektörü muazzam zorluklarla karşı karşıya olduğundan, İslam tabanlı güçlü ve titiz bir iç denetim sistemi, müşterilerin ve paydaşların faizsiz finans sektörüne olan güvenini korumaya yardımcı olacaktır (Grassa,2013:342). Fikhî iç denetim etkili şekilde uygulandığında, sorunsuz kurumsal yönetim sağlanmış olacak ve olası finansal riskler kontrol edilebilecektir. Ayrıca; Fikhî iç denetimin etkin işlevi, faizsiz finans sektörü düzenleyicilerinin, sektörün bütünlüğünü ve hesap verebilirliğini etkin bir şekilde izlemesine ve geliştirmesine yardımcı olacaktır (Ghani vd.,2019:152).

Bu kavramsal makale, faizsiz finans sektörünün sürdürülebilirliği için hayati rolü olan Fikhî iç denetim fonksiyonunun etkinliği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda; hem geleneksel hem de Fikhî iç denetim etkinliğine ilişkin geçmiş literatür gözden geçirilerek, Fikhî iç denetimin etkinliği kavramı ve olası belirleyicileri araştırılmaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. İç Denetimin Etkinliği

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) (2017) iç denetimi şu şekilde tanımlamaktadır: 'Bir kuruluşun operasyonlarına değer katmak ve geliştirmek için tasarlanmış bağımsız, nesnel bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim; risk yönetimi, kontrol ve yönetim sürecinin etkinliğini değerlendirip geliştirmek için sistematik, disiplinli bir yaklaşım getirerek kuruluşun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olur. Bu tanımdan hareketle, kuruluşlardaki yönetim ve iç kontrol sisteminin potansiyel riskleri en aza indirebilecek şekilde çalıştığına dair makul güvence sağlamada iç denetim etkinliğinin çok önemli olduğu ileri sürülebilir (IIA,2017). IIA, etkinlik ve verimliliği "belirlenen hedeflere ulaşılma derecesi (kalite dahil) olarak tanımlamıştır (IIA,2010). Dolayısıyla, etkili ve verimli iç denetim, iç denetim fonksiyonunun, kurumun iç kontrol sistemi hakkında güvence sağlamak olan denetim amacına ulaşma yeteneği anlamına gelmektedir. İç

denetim fonksiyonu, kurum içinde uygun etik değerleri teşvik ediyorsa, etkin kurumsal performans yönetimi sağlıyorsa ve çeşitli kurumsal düzeyler arasında bilgi iletiyorsa etkili olabilir (IIA,2010).

IIA, iç denetim hedeflerine ulaşmak için, diğer bir deyişle kuruluşlardaki iç denetçilerin etkin bir iç denetim yürütebilmesi için karşılanması gereken yasal gereklilikleri kapsayacak şekilde Uluslararası Mesleki Uygulamalar Çerçevesi (IPPF) adlı iç denetim kılavuzunu oluşturmuştur (IIA,2017) . IPPF, Nitelik Standartları ve Performans Standartları olarak adlandırılan iki bölümden oluşmaktadır. Nitelik Standartları “iç denetimi gerçekleştiren kuruluşların ve bireylerin niteliklerini” ana hatlarıyla belirtirken, Performans Standartları “iç denetimin doğasını ve bu hizmetlerin performansının ölçülebileceği kalite kriterlerini” ana hatlarıyla belirtmektedir (IIA,2017).

IIA daha sonra IPPF'yi, iç denetim etkinliğini ve verimliliğini ölçmek için bir uygulama kılavuzu yayınlayacak şekilde genişletmiş ve Uluslararası İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları (ISPPIA)'nı yayınlamıştır (IIA,2017). Uygulama kılavuzu, etkili bir iç denetimin uygulanmasındaki en önemli unsurun, öncelikle iç denetimin etkinlik ve verimliliğinin tanımını anlamak olduğunu vurgulamıştır. İkinci olarak, uygulama kılavuzunda, iç denetim etkinliğinin incelenmeden önce kurumlara ve faaliyetlerine özel olarak ölçüm kriterlerinin veya performans kriterlerinin oluşturulması gerektiğinin altı çizilmiştir (IIA,2010). Etkili performans ölçütleri, kilit iç ve dış paydaşların belirlenmesine, iç denetim etkinliğinin ölçümünün geliştirilmesine, sonuçların izlenmesine ve raporlanmasına yardımcı olacak iç denetim yöneticisi tarafından belirlenmektedir. Ölçüm kriterleri, iç denetim süreçlerini, iç denetçilerin yeterliliklerini, organizasyonun yönetimini ve denetim komitesinin gözetimini kapsamaktadır. ISPPIA ayrıca üst yönetim ile iç denetim arasındaki ilişkinin önemini ve yönetimin iç denetimi nasıl destekleyebileceğini vurgulamaktadır. İç denetim yöneticisi, iç denetim planını geliştirirken üst yönetimden gelen girdileri dikkate almalıdır (ISPPIA, Standart 2010). Ek olarak, iç denetim yöneticisi, iç denetimin amacı, yetkisi, sorumluluğu ve planına göre performansı hakkında üst yönetime periyodik olarak rapor vermelidir (ISPPIA, Standart 2060). Böylelikle kurum iç denetim fonksiyonunun kapsamını inceleyebilir, iç denetim incelemesinin sonucunu izleyebilir ve iç kontrol sistemi üzerinde makul bir güvence elde etmek amacıyla iç denetim faaliyetlerini uyumlu hale getirebilir (IIA,2010).

İç denetim fonksiyonunun etkinliği, iç denetçilerin güvenilir bir iç denetim raporu sağlamasını (Johl vd.,2013:804) ve hedeflere ulaşmak için kurumsal faaliyetlerin kurallara ve yönergelere uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlamak için önemlidir. (IIA,2010). Literatürdeki mevcut ampirik çalışmalar, etkin bir iç denetim yürütmenin önemini göstermektedir. Çalışmalar ağırlıklı olarak, iç denetimin etkinliğini belirleyen iç denetçilerin yetkinliği (Lenz ve Hahn,2015), iç ve dış denetçiler arasındaki ilişki (Badara ve Saidin,2014), iç denetçilerin performansı, iç denetim işlevi için yönetimin desteği, iç denetçilerin bağımsızlığı (Alzeban ve Gwilliam,2014) ve denetim komitelerinin etkinliği (Cohen ve Sayag,2010) gibi faktörler üzerine yoğunlaşmıştır.

Ölçüm açısından, Ziegenfuss (2000), iç denetim etkinliği için 84 kriter içeren bir anket geliştirmiştir. Çalışma, personel deneyimi, denetim komitesinin sorumluluğu, iç denetimden yönetimin beklentileri, denetçi eğitim seviyeleri ve uygulanan denetim tavsiyelerinin yüzdesi gibi iç denetim etkinliğinin en üst düzeydeki beş performans ölçüsünü kategorize etmiştir (Ziegenfuss,2000). Cohen ve Sayag (2010), ölçeği kurumsal (kamu veya özel) organizasyon, iç denetçilerin mesleki yeterliliği, denetim çalışmasının kalitesi, kurumsal bağımsızlık, kariyer gelişimi ve üst yönetimin desteği açısından geliştirerek iç denetim etkinliğine ilişkin kavramsal bir anlayış geliştirmiştir. Çalışma, denetim çalışmasının kalitesinin, denetlenenlerin değerlendirmelerinin ve iç denetimin ek katkılarının, iç denetim etkinliği kavramını kapsayan üç boyut olduğunu savunmuştur (Cohen ve Sayag,2010). Ayrıca, üst yönetimin desteğinin iç

denetimin etkinliğinde çok önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Nitelikli iç denetim personelinin varlığı, iç denetim personeli için kariyer kanallarının geliştirilmesi ve iç denetim çalışmaları için kurumsal bağımsızlığın sağlanması gibi diğer tüm boyutlar, üst yönetimin aldığı kararlardan kaynaklanmaktadır (Cohen ve Sayag,2010:302). Alzeban ve Gwilliam (2014) benzer şekilde, iç denetimin etkinliğine en fazla yönetim desteğinin katkıda bulunduğunu tespit etmiştir. Mihret ve Yismaw (2007) vaka çalışması analizlerinde yine yönetim desteğinin iç denetim etkinliğini belirleyen en önemli faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öte yandan, iç denetimin etkinliğinin, iç denetim kalitesi açısından da ölçülebileceği savunulmaktadır. İç denetim kalitesi, denetlenen kurumun prosedür ve işlemlerinin uygunluğuna ve böylece bir bütün olarak kurumsal etkinliğe katkıda bulunacaktır (Dittenhofer, 2001:445). Dittenhofer (2001), etkin denetim prosedürlerinin, denetlenen kurumun kontrol operasyonlarının niteliğinin ve kalitesinin belirlenmesine olanak sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Mihret ve Yismaw (2007) iç denetim kalitesinin iç denetim etkinliği üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. İç denetim kalitesinin iç denetim personelinin uzmanlığı, hizmet kapsamı, etkin denetim planlaması, saha çalışması ve kontrol ve etkin denetçi-denetlenen iletişimi açısından ölçüldüğünü savunmuşlardır. Cohen ve Sayag (2010), daha yüksek kaliteli denetim çalışmalarının daha yüksek iç denetim etkinliği ile ilgili olduğu konusunda hemfikirdir.

2.2. Fikhî İç Denetimin Etkinliği

Fikhî iç denetimin etkinliği, faizsiz finans sektöründeki bilim adamları ve kuruluşlar tarafından çeşitli açılardan yorumlanmıştır. AAOIFI etkinliği; planlama, uygulama, bilgi/belge temini, Fikhî denetim bulguları, denetim sonrası tavsiyede bulunma, tekrarlanan raporlama süreci, Fikhî kurallara ve ilkelere uygunluk kapsamının takibi, FFK'nın Fikhî denetleme kurulunun yönergeleri, talimatları ve fetvalarının değerlendirilmesi gibi Fikhî iç denetim çalışmalarının tamamının performansı şeklinde ifade etmiştir (AAOIFI, 2019). Bank Negara Malaysia (BNM) ise yayınladığı Fikhî kurumsal yönetim klavuzunda (SGF) etkinliği, Fikhî ilkelere uygun olarak iyi ve etkili bir kurum içi kontrol sistemi sağlama hedefi olarak tanımlamıştır (BNM/SGF 2010). Çoğu çalışma, çıktının hedeflerle uyumlu olması durumunda bir girişimin etkili olarak kabul edilebileceği konusunda hemfikirdir (Ahmad vd.2009:55; Ussahawanitchakit,2012:8). Fikhî iç denetimin etkinliği kavramının geleneksel iç denetimin etkinliği kavramından temel farkının, FFK'ların iç denetim faaliyetlerinin nihai hedefinin Fikhî uyumun sağlanması olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Fikhî denetim konusundaki mevcut çalışmalar Fikhî denetimin ihtiyaçları ve zorlukları (Rahman,2008), akademisyenlerin ve uygulayıcıların Fikhî denetime yönelik algıları (Mulyany,2008), Fikhî denetimin profesyonelleşmesi (Najeeb ve Ibrahim,2014), Fikhî denetçilerin görev ve sorumluluklarının kavramsallaştırılması (Othman ve Ameer,2015) ve Fikhî uyum için bir denetim çerçevesinin oluşturulması (Shafii ve Hanefi,2013) gibi çeşitli yönleri araştırmıştır. Ek olarak, FFK'lardaki Fikhî denetim uygulamalarına ilişkin birçok çalışma, Fikhî denetimin mevcut kapsamı, denetçilerin yetkinlikleri, uygulama şekilleri ve Fikhî denetim çerçevesine odaklanmıştır (Binti ve Sulaiman,2009; Nik Suliman,2012; Yahya ve Mahzan,2012). FFK'lardaki dış denetim etkinliğine ve geleneksel bankalardaki iç denetim etkinliğine kıyasla Fikhî iç denetimin etkinliği daha az sayıda ve kapsamda ele alınmıştır. Ahmad vd. (2009) Malezya'da FFK'larda iç denetim etkinliğini azaltan unsurları belirlemiştir. Belirlenen unsurlar, yönetim desteği ve eğitim eksikliği, yetersiz personel ve yönetimin iç denetçilerin önerilerini olumsuz algılamasıdır. Başka bir çalışma eğitim, deneyim ve mesleki sertifika düzeylerinin denetçilerin etkinliğini belirlediğini ortaya koymuştur (Al-Twajry, Brierley ve Gwilliam,2003). Kişisel beceriler, iç denetçinin denetim performansı ve dürüstlüğü, denetim departmanının verimliliği,

iç denetçinin etkinliği, iç denetçinin şirketin ticari faaliyeti ve sektörü hakkındaki bilgisi ve denetçi bağımsızlığı iç denetim fonksiyonunun etkinliğine katkıda bulunan önemli unsurlardır (Khalid ve Sarea,2020:146).

Etkin bir Fıkhî iç denetim sistemi, Fıkhî bir finans kurumunun önceden belirlenmiş hedeflerine ulaşma kapasite ve kabiliyetini ifade etmektedir (Khalid & Sarea 2020:148). Birçok bilim adamı, etkinliğin faizsiz finansın sürdürülebilirliği için çok önemli olduğunu savunmuştur (Khalid vd.,2018; Shamsheer ve Muhamad Sori,2016). Mihret ve Yismaw (2007), Fıkhî iç denetimin etkinliğinin denetim kalitesi ve yönetimin desteğinden güçlü bir şekilde etkilendiğini, buna karşın organizasyonel ortam ve denetlenenin niteliklerinin denetim etkinliği üzerinde güçlü bir etkisi olmadığını vurgulamıştır. Feizizadeh (2012) Fıkhî iç denetimin etkinliğinin, kilit paydaşların beklentilerine bağlı bir performans ölçüm sistemi kullanılarak ölçülebileceğini belirtmiştir. Fıkhî iç denetçilerin etkinliği, FFK'nın benimsediği bir dizi hedefi karşılayarak kurumsal paydaşlara değer yaratmada yardımcı olmaktadır (Mihret ve diğerleri, 2010:475). Ahmad vd. (2009), sınırlı eğitim fırsatlarının, departman yöneticilerinin denetim karşıtı tutumunun ve denetim görevlilerinin eksikliğinin iç denetim kapasitesini engelleyebileceğini belirtmiştir. Khalid vd. (2017), Bahreyn'in İslami bankalarında Fıkhî iç denetimin etkinliği için denetim komitesinin rolünü araştırmıştır. Daha aktif bir denetim komitesinin rolünü, görevini ve sorumluluklarını belirlemiş ve karakterize edilen bu denetim komitesinin Bahreyn İslami bankalarında Fıkhî iç denetimin etkinliği üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini öne sürmüştür.

3. FIKHÎ İÇ DENETİMİN ETKİNLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ

Fıkhî iç denetim birimi veya departmanı, aynı zamanda faaliyet gösterdiği organizasyonun bir parçası olduğu için, Fıkhî iç denetimin etkinliği hususunun doğası gereği karmaşık olduğu söylenebilir. FFK'ların faaliyetlerinin her biri süreçle bağlantılıdır ve başka bir iş sürecine girdi teşkil etmektedir. Örneğin, finansman ürünlerinin ihracı; ürün için araştırma ve geliştirme, Fıkhî denetleme kurulundan onay, pazarlama, ürün uygulaması ve ürünün tamamlanması aşamalarını takip eden bir süreçtir. Bu iş süreci boyunca, ürünün Fıkhî denetleme kurulu tarafından onaylanması, ürünün uygulaması için Fıkhî uygunluk kılavuzu, muhasebe işlemleri için standart çalışma prosedürleri ile finansal tablolarda raporlama ve açıklama gibi alanlarda Fıkhî iç kontrol sisteminin uygulanması yoluyla Fıkhî uyum gözlemlenmektedir. Fıkhî iç denetim fonksiyonu mevcut iç kontrol sisteminin ve Fıkhî uyumsuzluk risk yönetimi sürecinin etkinliği konusunda güvence sağlamak için üçüncü savunma hattı olarak hizmet etmektedir (Daugherty ve Anderson,2012:39). Fıkhî iç denetim fonksiyonunun başarısı, yalnızca Fıkhî iç denetimin nasıl yürütüldüğüne değil, aynı zamanda üst yönetim, denetim komitesi, Fıkhî denetleme kurulu ve denetlenen departman ile etkileşime bağlıdır. (Sarens vd.,2012:193). En sık atıf yapılan belirleyiciler; üst yönetimin desteği, Fıkhî iç denetim süreci ve faaliyetleri, Fıkhî iç denetçilerin bağımsızlığı, Fıkhî iç denetçilerin yetkinliği ve iş performansı ile denetim komitelerinin etkinliği olmak üzere beş belirleyiciden oluşmaktadır.

3.1. Üst Yönetimin Desteği

Fıkhî iç denetimin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için kaynakların ve nitelikli insan gücünün sağlanmasında yönetimin önemi büyüktür. (Bank Negara Malaysia,2010). Sağlanan altyapı ve kaynaklar, uygun bütçe tahsisi ile eğitim ve geliştirme faaliyetlerini içermektedir. Fıkhî denetçilerin Fıkhî bilgiye sahip olma gerekliliği dikkate alındığında, nitelikli insan gücü için bütçe tahsisi son derece önemlidir. Üst yönetimin desteği, görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri için hem niteliksel hem de niceliksel olarak yeterli insan kaynağının sağlanmasına yardımcı olacaktır ve Fıkhî iç denetim departmanı sürekli eğitim yoluyla güncel gelişmeleri takip ederek devamlı gelişim gösterecektir (Alzeban ve Sawan,2013:445).

Yönetim desteğinin göstergesi, denetim bulgularının yönetim tarafından anlaşılma düzeyi ve Fikhî iç denetçilerin denetim sonrası tavsiyelerinin uygulanmasına yönelik eylemlerin varlığıdır (Ahmad vd., 2009:56). Yönetim desteğine sahip olmak, aynı zamanda, Fikhî iç kontrolün uygulanması için yönetim tarafından kullanılan kaynakları da garanti etmektedir (Badara ve Saidin,2014:463). Shafii ve Salleh (2010), çalışmalarında Fikhî iç kontrol sistemini ilk kez, iç kontrol sisteminin Sponsor Kuruluşlar Komitesi (COSO) Çerçevesi tarafından özetlenen beş ana bileşeniyle Fikhî uyumluluğun bir kombinasyonu olarak tanımlamışlardır. (COSO'nun İç Kontrol-Bütünleşik Çerçevesi, kontrol ortamı, risk değerlendirmesi, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme olmak üzere beş bileşene sahiptir.) Diğer bir deyişle, Fikhî ilkeleri iç kontrolün beş ana bileşeniyle bütünleştirmişlerdir. Yönetim kurulu ve üst düzey yönetim, etkin bir iç kontrol sürecini kolaylaştırmak için uygun kültürü oluşturmaktan ve etkinliğini sürekli olarak izlemekten sorumludur. Badara ve Saidin (2014) yönetim tarafından uygulanan etkin Fikhî iç kontrol sisteminin Fikhî iç denetimin etkinliğine katkıda bulunduğunu tespit etmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalar, yönetim desteğinin Fikhî iç denetim fonksiyonunun başarısı için kritik olduğunu ve Fikhî iç denetim tavsiyelerinin uygulanmasını sağladığını ortaya koymuştur (Cohen ve Sayag,2010; Alzeban ve Gwilliam,2014). Fikhî iç denetimin etkinliği, yalnızca bağımsız Fikhî iç denetim birimini destekleyen, birimin etkin performansı için yeterli fon ve insan kaynağı sağlayan bir organizasyon yapısı kuran FFK'lar tarafından gerçekleştirilebilir (Zakaria vd.,2019:12).

3.2. Fikhî İç Denetim Süreci ve Faaliyetleri

Fikhî iç denetim süreci ve faaliyetleri, genel olarak geleneksel iç denetim fonksiyonuna benzemektedir. Temel fark, Fikhî iç denetimin kapsamının ve faaliyet alanının Fikhî uygunluk için oluşturulan iç kontrol sisteminin etkinliğine odaklanmasıdır (Yahya ve Mahzan, 2012:122). Spesifik olarak, Fikhî iç denetimin diğerlerinin yanı sıra mali tablolar, organizasyon yapısı, insan faktörü ve bilişim teknolojileri uygulama sistemleri üzerindeki Fikhî uygunluk denetimini kapsamı ve Fikhî yönetim sürecinin yeterliliğini gözden geçirmesi gerekmektedir (BNM,2010).

Denetim planlaması, saha çalışması, denetim bulguları ile denetim sonrası tavsiyelerin etkili iletişimi, iç denetimin etkinliğini belirlemekte ve iç denetim kalitesinin bir temsilcisi olarak hizmet etmektedir (Mihret ve Yismaw,2007:479). Fikhî iç denetçiler, denetim faaliyetlerini uygun şekilde planladığında, uyguladığında ve denetim bulgu ve önerilerini üst yönetime bildirdiğinde, süreç, iç denetim kalitesiyle sonuçlanacak ve dolayısıyla iç denetimin etkinliği artacaktır. Fikhî iç denetim süreci; Fikhî iç denetçilerin, FFK'nın ticari faaliyetlerini anlamayı, kapsamlı bir iç denetim programı geliştirmeyi, ilgili Fikhî kaynakları temin etmeyi ve periyodik Fikhî denetim sürecini yürütmeyi içeren bir denetim planı formüle etmesini gerektirmektedir (BNM,2010). Etkili bir Fikhî iç denetim süreci uygulamak için, Fikhî iç denetçilerin FFK'lardaki denetim kanıtlarına tam erişimi olmalıdır ve denetlenebilir alanlar; Fikhî iç kontrol sistemini, Fikhî uyumsuzluk risklerini, ürün bilgilerinin denetimini ve finansal raporlamayı içermelidir (ISRA,2013).

Önceki çalışmalar, riske dayalı iç denetimin (RBIA) iç denetimin etkinliği için önemli olduğunu ve denetçilerin kritik risklere ve konulara odaklanmasının beklendiğini savunmuşlardır (Coetzee ve Lubbe,2014, Lenz ve Hahn,2015). Yeminli İç Denetçiler Enstitüsü (CIIA) RBIA'yı şu şekilde tanımlamaktadır:

“RBIA, iç denetimi bir organizasyonun genel risk yönetimi çerçevesine bağlayan bir metodolojidir. RBIA, iç denetimin, risk iştahıyla ilgili olarak risk yönetimi süreçlerinin riskleri etkin bir şekilde yönettiğine dair yönetim kuruluna güvence sağlamasına izin verir” (CIIA (UK), 2014).”

RBIA Fıkhî iç denetim ile ilişkilendirilirse, riske dayalı planın, FFK'ların entegre risk yönetimi çerçevesinin bir parçasını oluşturan Fıkhî risk yönetimi kontrol çerçevesiyle bağlantılı olması gerekmektedir (BNM,2010). FFK'ların, Fıkhî risk yönetimini içeren sağlam bir entegre risk yönetimi çerçevesine sahip olmaları beklenmektedir. Bu nedenle, Fıkhî iç denetçilerin, FFK'ların Fıkhî risk yönetimine ilişkin riske dayalı denetim planlarını geliştirmeleri beklenmektedir. Sonuç olarak, yüksek riskler alanına odaklanan Fıkhî iç denetim süreci, hafifletici kontrollerin uygun şekilde uygulanması yoluyla Fıkhî iç denetçilerin, risklerin etkin bir şekilde yönetildiğine dair güvence sağlamasına yardımcı olacaktır.

3.3. Fıkhî İç Denetçilerin Bağımsızlığı

Yeni bir disiplin olarak, FFK'ların Fıkhî denetim uygulamaları ile ilgili ele alınması gereken bazı konular olduğu görülmektedir (Errico & Sundararajan,2002:197). Bu konulardan biri Fıkhî denetçilerin uygun bağımsızlık düzeyinin belirlenmesidir (Kasim ve Sanusi,2013:11). Bağımsızlık, minimum yanlılığın olduğu (Arens vd.2008) nesnel ve tarafsız bir denetim sağlamakta ve yönetimin denetim bulgularını ve yapılan önerileri olumlu bir şekilde kabul etmesiyle sonuçlanmaktadır (Pickett ve Pickett,2010). Mautz ve Sharaf (1961), bağımsızlığı "bireysel uygulayıcının işini yaparkenki gerçek bağımsızlığı ve profesyonel bir grup olarak denetçilerin algılanan bağımsızlığı" olarak ayırmıştır. Denetçilerin her iki açıdan da bağımsızlıklarını sergilemeleri hayati önem taşımaktadır. Bağımsızlık düzeyi, denetçilere verilen kurumsal statüyü yansıtacak ve denetçilerin tarafsızlığını etkileyecektir (Murtuza ve Abdallah,2007:43). Kullanıcıların denetçiler tarafından hazırlanan rapora duydukları güven, denetçilerin yüksek bağımsızlık düzeyinin bir göstergesidir. Denetçilerin denetledikleri birimlerden bağımsız olabilmeleri için doğrudan denetim komitesine ve yönetim kuruluna rapor vermeleri gerekmektedir.

Fıkhî iç denetçilerin bağımsızlığı, etkin Fıkhî iç denetim performansı için ana unsurdur. Fıkhî finans faaliyetlerinde kar amacındaki yönetim ile Fıkhî uygunluk amacındaki denetçilerin çıkar çatışması konvansiyonel finans sektörüne kıyasla daha keskindir ve her zaman bir risk unsuru oluşturmaktadır. Bu çatışma, yönetimin müdahalesi nedeniyle denetçilerin işlerinde daha az etkili olmalarına sebep olarak, denetimin tarafsızlığını etkileyebilmektedir (Agarwal ve Medury,2014:13). Esaslı bir bağımsızlık olmadan, iç denetçi, objektif değerlendirme yoluyla yeni bir bakış açısı sunma kabiliyetini kaybederek, yönetim ekibine asimile olacaktır (Flesher & Zanzig,2000:336). Bağımsızlık, denetçinin görüşünün itibarı açısından temel bir özelliktir. Fıkhî iç denetçilerin bağımsızlığına ilişkin çalışmalar, bağımsızlığa katkıda bulunan üç unsurun altını çizmiştir: 1) Fıkhî iç denetçilerin sorumluluğunun ve Fıkhî uygunluğun açıkça tanımlanması 2) Fıkhî iç denetçilerin kurumun örgütsel hiyerarşisindeki konumu; ve 3) raporlama yapısı (Uddin, Ullah ve Hossain,2013:12).

FFK'ların Fıkhî iç kontrol sistemlerinin etkin çalışabilmesi için, Fıkhî iç denetçilerin tam yetkiyle çalışmasına izin verilmesi gerekmektedir. Fıkhî iç denetim fonksiyonu, Fıkhî iç denetimin bağımsızlığını ve yeterliliğini desteklemek için tarafsız, profesyonelce ve gereken özende gerçekleştirilmelidir. FFK'lar tarafından Fıkhî hükümlerin yerine getirilmesini temin eden bir mekanizma olarak Fıkhî iç denetimin etkinliği, doğrudan Fıkhî iç denetçilerin sahip olduğu bağımsızlık derecesine göre değişmektedir (Khalid ve Sarea,2020:152). Fıkhî iç denetçilerin, denetimle ilgili belgelere sınırsız erişimleri için iş özerkliği sağlanmalıdır (Rahman ve Rahim,2011:137). Ayrıca; FFK'nın Fıkhî iç denetim departmanına, üst yönetimle etkili iletişimin ve iç denetimin denetlenenlerden bağımsızlığının sağlanması için organizasyon yapısı içerisinde yeterince yüksek bir statü verilmelidir (Puspitasari ve Handayani,2020:102).

Fıkhî iç denetim faaliyetlerinin; denetimin kapsamını belirleme, denetim uygulamasını gerçekleştirme ve denetim bulgularını iletme aşamalarında ne kadar müdahaleden uzak olursa

o kadar etkili olacağı konusunda literatür hem fikirdir (Masruki, Hanefah ve Dhar,2020:93). Bağımsızlığın zedelenmesi durumunda, Fıkhî iç denetçiler, bu durumun ayrıntılarını FFK'lardaki uygun taraflara açıklamalıdır. (Binti Kasim ve Sulaiman,2009:126). Son olarak iç denetçilerin bağımsızlığına yönelik müdahaleler, Fıkhî denetimin sosyal amacının (toplum refahı) da zedelenmesiyle sonuçlanacaktır (Islam ve Bhuyan,2021:229).

3.4. Denetçilerin Yetkinliği ve İş Performansı

Alzeban ve Gwilliam (2014:75) yetkinliği eğitim nitelikleri, mesleki nitelikler, ilgili alanlarda deneyim ve sürdürülebilir gelişme olmak üzere dört boyuta ayırmaktadır. Eğitim nitelikleri örgün eğitim yoluyla elde edilen dereceler, mesleki nitelikler ise belirli alanlarla ilgili yaygın eğitim yoluyla elde edilen çeşitli sertifikalar şeklinde yorumlanmaktadır (Alzeban ve Gwilliam, 2014:75; Ginena ve Hamid, 2015:29). Deneyim, ilgili alandaki bir pozisyonun işgal edildiği süre olarak tanımlanırken, sürdürülebilir gelişme ise ilgili alanda sürekli eğitim yoluyla iyileşme anlamına gelmektedir (Ginena ve Hamid, 2015:30).

İç denetçilerin yetkinliği ile ilgili olarak, Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi (IPPF), iç denetçilerin iç denetim faaliyetlerini yürütecek bilgi, beceri ve diğer yeterliliklere sahip olmasının önemli olduğunu belirtmiştir (IIA, 2021). Uluslararası Fıkhî Araştırma Akademisi (ISRA) ise Fıkhî iç denetçilerin yeterliliğini; iç denetim standartlarını ve muhasebe ilkelerini uygulama yeterliliği dışında, uygun Fıkhî denetim testlerini yürütme ve Fıkhî yönetim çerçevesinin işlemlerini değerlendirme becerisi şeklinde ifade etmiştir. (ISRA,2013).

İdeal olarak, Fıkhî iç denetçiler, AAOIFI tarafından Sertifikalı Şeriat Danışmanları ve Denetçileri (CSAA) ve Sertifikalı Fıkhî Profesyonel Muhasebeciler (CIPA) ile İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) tarafından Sertifikalı İç Denetçilere (CIA) verilenler gibi ilgili mesleki sertifikalara sahip olmalıdır. Fıkhî denetçilerde İslam hukuku/İslami ticaret hukuku alanında geniş bilgi ve birikimin bulunması gerekmektedir (Grais ve Pellegrini,2006:63). Ayrıca, İslam hukuku/İslami ticaret hukuku ile finans/muhasebe/denetim arasındaki bütünsel bilgi, sürekli eğitim ve yeterli tecrübe ile desteklenmelidir (Ginena ve Hamid,2015:128). Ek olarak, Ginena ve Hamid (2015) tarafından, ilgili alanlardaki tecrübenin entegre bilgi ile desteklenmesinin, Fıkhî iç denetim personelinin, Fıkhî uyumun çeşitli yönlerini kapsamlı bir şekilde denetlemesine olanak sağlayacağı ve daha verimli çalışmalarını kolaylaştıracağı belirtilmiştir. Bu bulgu, hatalı denetim olasılığının ana nedeninin denetçilerin yeterlilik konusundaki eksikliği olduğunu belirten Alzeban ve Gwilliam'ın (2014) çalışmasıyla uyumludur. Eğitim programları, sertifikasyon ve Fıkhî denetim kapsamında ilgili eğitimler gibi mesleki niteliklerin iyileştirilmesi yoluyla Fıkhî iç denetim personelinin yetkinliklerinin artırılması gerekmektedir (Puspitasari ve Handayani,2020:101). Denetçilerin yetkinlik düzeyi ve çalışma performansı Fıkhî iç denetimin etkinliğini önemli ölçüde etkilemektedir (Islam ve Bhuyan,2021:229).

3.5. Denetim Komitesinin Etkinliği

Denetim ve yönetim komitesi veya dünyada kullanılan yaygın adıyla denetim komitesinin yapısı ülkelere ve FFK'lara göre değişebilmekle birlikte genel kabul görmüş AAOIFI standartları gereğince denetim komitesi icracı olmayan yöneticilerden oluşmakta ve komite başkanı yönetim kurulu tarafından atanmaktadır. Komite üyelerine sorumluluklarını bağımsızlık, tarafsızlık ve dürüstlük içinde yerine getirmeleri için yeterli yetki verilmelidir. Denetim komitesinin dengeli bir bakış açısı ile seçilmiş, yeterli tecrübeye üçten fazla üyeden oluşması gerekmektedir. Üyelerin, muhasebe ve denetimle ilgili konularda yeterli düzeyde bilginin yanı sıra düzenlemeler ve yönergeler konusunda uzman olmaları gerekmektedir. Ayrıca İslami ilke ve kuralları, İslami ticaret hukuku, İslami ürün ve hizmetlerinin uygulanışı ve AAOIFI'nin standartlarını özümsemiş olmaları önemlidir. Denetim komitesi raporları, bir kopyası üst yönetime olmak üzere, denetim

komitesi başkanı aracılığıyla yönetim kuruluna sunulmaktadır. Komite başkanının, toplantılarda tartışılan tüm önemli konular hakkında yönetim kurulu başkanına rapor vermesi gerekmektedir.

Fıkhî iç denetim birimi örgütsel yapı içerisinde denetim komitesine bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Komite; ilgili birimlerin işleyişi hakkında düzenli rapor alarak yönetim kurulu adına iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin etkinliğini gözetmekle görevlidir (AAOIFI,2020). Komite ayrıca kaynakları, yeterlilikleri, iş kapsamını, genel görev planlarını ve iç denetçilerin raporlama hiyerarşisini gözden geçirmeli, iç kontrol mekanizmasının etkinliğini, özellikle önemli denetim sonuçlarına, dış denetçi raporlarına ve kontrol mekanizmasından gelen diğer hususlara odaklanarak yönetimin geri bildirimleri ile birlikte değerlendirmelidir. Denetim komitesi ayrıca, özellikle denetimin niteliği ve kapsamı olmak üzere, muhasebe uygulamalarının ve denetim planının gözden geçiricisi olarak işlev görmektedir. Denetim komitesi, FFK'ların kendi denetçileri ile dış denetçiler arasındaki işbirliğini ve denetçilerin özgürlüğünün ve mesleki dürüstlüğü'nün bozulmamasını sağlamalıdır. Komite ayrıca, Fıkhî denetleme kurulu üyelerinin, dış denetçilerin ve/veya iç denetim departmanı üyelerinin seçimini, istifasını ve görevden alınmasını da dikkate almalıdır (AAOIFI,2020). Fıkhî iç denetim birimi ile denetim komitesi arasındaki bu organik yapı nedeniyle denetim komitesinin bağımsız, deneyimli ve yüksek nitelikli profesyonellerden oluşması aynı zamanda Fıkhî iç denetim biriminin bağımsızlığını ve etkinliğini iyileştirecektir (Safieddine,2009:153). Denetim komitesinin hayati rolü FFK'ların temel hedeflerine ulaşma işlevi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Denetim komitesinin Fıkhî iç denetimin etkinliği üzerindeki doğrudan etkisi FFK'nın faaliyetlerinde şeffaflığını sağlayacak, dolayısıyla FFK'nın Fıkhî yasalara uygunluğuna olan güvenini güçlendirecektir (AAOIFI,2020).

Literatürde iç denetçiler ile denetim komitesi arasındaki pozitif bağı gösteren çalışmalar mevcuttur. Teoh ve Lim (1996), denetim komitesinin kurulmasının denetçilerin bağımsızlığını güçlü ve olumlu bir şekilde etkilediğini savunmuştur. Benzer şekilde Goodwin ve Yeo (2001) etkin bir denetim komitesinin iç denetçilerin rollerini artıracaklarını belirtmişlerdir. Bunun nedenini, denetim komitesinin iç denetçilerin yönetimi etkileyen sorunları gündeme getirebileceği tarafsız bir birim olarak hareket etmesi şeklinde açıklamışlardır. Denetim komitesinin FFK'lardaki en önde gelen gözetim otoritesi olarak konumu göz önüne alındığında, daha nitelikli denetim komitesi seviyesinde Fıkhî iç denetimin etkinliğinin de daha güçlü olacağı ileri sürülmektedir (Khalid,2020:87).

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

FFK'ların sürdürülebilirliği, kaynakların Fıkhî ilkeler dahilinde ne kadar verimli kullanıldığına ve kullanılan kaynaklar neticesinde ne kadar 'helal' kar elde edildiğine bağlıdır. Yatırımcılar, hissedarlar ve mevduat sahipleri gibi menfaat grupları, FFK'ların faaliyetlerinin Fıkhî ilkelerle uyumlu olduğuna dair sağlanan güvenceyi dikkate alarak aksiyon alırlar. Spesifik olarak, Fıkhî iç denetim fonksiyonu, Fıkhî uyum işlevlerinden biri olarak, Fıkhî güvence sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bir FFK'da Fıkhî iç denetim uygulamasının etkili olduğunu bilmek varlığına inanılabilirlik katacak ve Fıkhî uyum konusunda güven ortamı sağlanmış olacaktır. Fıkhî iç denetimin; Fıkhî yönetim yapısı, Fıkhî risk yönetimi ve Fıkhî iç kontrolün etkinliği konusunda güvence sağlayabildiği zaman etkili olması beklenmektedir.

Bu çalışmada Fıkhî iç denetimin etkinliği kavramı incelenerek, Fıkhî iç denetimin etkinliğinin belirleyicisi olabilecek beş faktör tartışılmaktadır. Önerilen belirleyiciler; üst yönetimin desteği, denetim süreci ve faaliyetleri, Fıkhî iç denetçilerin bağımsızlığı, Fıkhî iç denetçilerin yetkinliği ve iş performansı ile son olarak denetim komitesinin etkinliğidir. Bu belirleyiciler ve Fıkhî iç denetimin etkinliği, aynı zamanda bir değer zincirinde birbirleriyle de ilişkilidir.

Fıkhî iç denetimin etkin şekilde gerçekleştirilebilmesi için uygun kaynağı sağlamada üst yönetimin desteği son derece önemlidir. Fıkhî iç denetimin etkinliği yalnızca, bağımsız Fıkhî iç

denetim birimini destekleyen, Fikhî iç denetimin etkin performansı için fon ve insan gücü açısından yeterli kaynak sağlayan bir organizasyon yapısı kuran FFK'lar tarafından gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla üst yönetimin desteği olmadan etkin bir Fikhî iç denetimin sağlanması mümkün değildir.

Denetim süreci ve faaliyetleri Fikhî iç denetimin etkinliğini belirleyen bir diğer unsurdur. Denetimin planlanması, uygulama aşaması, denetim bulguları ve önerilerin etkili iletişimi geleneksel iç denetim fonksiyonuna benzese de, temel fark Fikhî denetim sürecinin Fikhî uygunluk için oluşturulan iç kontrol sisteminin etkinliğine ve genel olarak Fikhî yönetim sürecinin yeterliliğine odaklanmasıdır. Etkili bir Fikhî iç denetim süreci için, denetlenebilir alanlar Fikhî iç kontrol sistemi, Fikhî uyumsuzluk riskleri, ürün bilgilerinin denetimi ve raporlamayı içermelidir. Ayrıca Fikhî iç denetçilerin Fikhî risk yönetimine ilişkin riske dayalı denetim planlarını geliştirmeleri gerekmektedir.

Üçüncü bir unsur olarak Fikhî iç denetçilerin bağımsızlığı konusu etkin Fikhî iç denetimin sağlanması için üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Kar amacındaki yönetim ile Fikhî uygunluk amacındaki denetçilerin çıkar çatışması, yönetimin müdahalesi nedeniyle denetçilerin bağımsızlığını etkileyebilmektedir. Fikhî iç denetimin tarafsız, profesyonelce ve gereken özende gerçekleştirilmesi son derece önemlidir. FFK'ların varlık nedeni olan Fikhî uyum konusundaki iç denetimin etkinliği doğrudan Fikhî iç denetçilerin sahip olduğu bağımsızlık derecesine göre değişmektedir.

Fikhî iç denetimin etkinliğini belirleyen bir diğer unsur iç denetçilerin yetkinliği ve iş performansı ile ilgilidir. Yetkinlik; eğitim ve mesleki nitelikler ile ilgili alanda tecrübe ve sürdürülebilir gelişme olarak ifade edilmektedir. Etkin bir Fikhî iç denetim için iç denetçilerin finans, muhasebe ve denetim bilgileri ile entegre şekilde yeterli düzeyde İslami bilgi ve birikime sahip olmaları gerekmektedir. Fikhî iç denetçilerin yetkinliği konusunda uluslararası kriterler ve sertifika programları takip edilmelidir.

Son olarak Fikhî iç denetim birimi FFK'ların örgütsel yapısı içinde denetim komitesine bağlı olarak faaliyet gösterdiğinden, Fikhî iç denetimin etkinliği üzerinde denetim komitesinin belirleyiciliği oldukça yüksektir. Denetim komitesinin bağımsız, deneyimli ve yüksek nitelikli profesyonellerden oluşması aynı zamanda Fikhî iç denetim biriminin bağımsızlığını ve etkinliğini arttıracaktır. Denetim komitesinin FFK'lardaki gözetim otoritesi olma konumu dikkate alındığında daha etkin bir denetim komitesinin varlığı daha etkin bir Fikhî iç denetim ile sonuçlanacaktır.

Fikhî iç denetim sisteminin etkinliği tüm FFK'lar için son derece önemli bir konu olduğundan, çalışma ile belirtilen beş unsurun etkin bir Fikhî iç denetim için FFK'lar ve düzenleyiciler tarafından dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu kavramsal çalışmanın Türkiye'de Fikhî iç denetimin etkinliğinin anlaşılması konusunda literatüre değer katacağı ve Fikhî iç denetimin etkinliğinin ölçümüne yönelik ampirik çalışmalara temel oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, N.H., Othman, R. and Jusoff K. (2009). *The Effectiveness of Internal Audit in Malaysian Public Sector*. Journal of Modern Accounting and Auditing 5, No. 9: 53-62.
- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) (2020). *Accounting, Auditing and Governance Standards for Islamic Financial Institution*. Bahreyn.

- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) (2019). Governance Standards for Islamic Financial Institutions, No:11 "Internal Sharia Auditing". Bahrain.
- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) (1999). Governance Standards for Islamic Financial Institutions, No:3 "Internal Sharia Review". Bahrain.
- Agarwal, G. K., & Medury, Y. (2014). *Internal Auditor as Accounting Fraud Buster*. The IUP Journal of Accounting Research and Audit Practices, 13(1): 7-29.
- Albrecht, W.S., Howe K.R., Schueler D.R., and Stocks K.D. (1998). Evaluating the Effectiveness of Internal Audit Departments. Altamonte Springs, Florida: *The Institute of Internal Auditors Research Foundation*.
- Allegrini, M. and D'Onza, G. (2003). Internal Auditing and Risk Assessment in Large Italian Companies: An Empirical Survey, *International Journal of Auditing*, 7: 191– 208.
- Al-Twajiry, A.A., Brierley, J.A. and Gwilliam, D.R. (2003), The Development of Internal Audit in Saudi Arabia: an Institutional Theory Perspective, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 14 No. 5: 507-531.
- Alzeban, A., and Gwilliam D. (2014). Factors Affecting the Internal Audit Effectiveness: A Survey of the Saudi Public Sector. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 23: 74-86.
- Arena, M., and Azzone G. (2009). Identifying Organizational Drivers of Internal Audit Effectiveness. *Internal Journal of Auditing* Vol. 13 No. 1: 43-60.
- Arwani A. (2018). Issues And Challenges of Shariah Auditing in Islamic Financial Institution and Corporate Governance Compliance. *Media Riset Akuntansi, Auditing & Informasi*. Vol.18. No.2: 169-186.
- Badara, M.A.S. and Saidin, S.Z. (2014), Empirical Evidence of Antecedents of Internal Audit Effectiveness From Nigerian Perspective, *Middle-East Journal of Scientific Research*, Vol. 19 No. 4: 460-469.
- Bahari N.F., Baharudin N.A. (2016). Proceeding of the 3rd International Conference on Management & Muamalah (3rd ICoMM): 967-978.
- Bank Negara Malaysia (2010). Shariah Governance Framework for Islamic Financial Institutions (SGF). Kuala Lumpur.
- Binti Kasim, N. and Sulaiman, M. (2009), Shariah Auditing in Islamic Financial Institutions: Exploring the Gap Between the 'Desired' and the 'Actual', *Global Economy and Finance Journal*, Vol. 2 No. 2: 127-137.
- Chartered Institute of Internal Auditors (CIIA) UK. (2014). Risk Based Internal Auditing. London.
- Coetzee, P. and Lubbe, D. (2014). Improving the Efficiency and Effectiveness of Risk-Based Internal Audit Engagements, *International Journal of Auditing*, 18(2): 115–125.
- Cohen, A. and Sayag, G. (2010). The Effectiveness of Internal Auditing: An Empirical Examination of its Determinants in Israeli Organisations, *Australian Accounting Review*, 20(3): 296–307.
- Committee of Sponsoring Organizations (COSO) (2013). Internal Control – Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.

- Daugherty, B. and Anderson, U. (2012). The Third Line of Defense: Internal Audit's Role in the Governance Process, *Internal Auditing*, 27(4): 38–41.
- Dittenhofer, M. (2001). Internal Auditing Effectiveness: An Expansion of Present Methods. *Managerial Auditing Journal* 16, No. 8: 443-450.
- Ernst & Young. (2012). The Future of Internal Audit is Now: Increasing Relevance by Turning Risk into Results. Insights on Risk.
- Fadzil, F.H., H. Haron, and M. Jantan (2005). Internal Auditing Practices and Internal Control System. *Managerial Auditing Journal* 20, No.8:844-866.
- Feizizadeh, A. (2012). Strengthening Internal Audit Effectiveness. *Indian Journal of Science and Technology*, 5(5): 2777-2778.
- Flesher, D. L., & Zanzig, J. S. (2000). Management Accountants Express a Desire for Change in the Functioning of Internal Auditing. *Managerial Auditing Journal*, 15(7): 331-337.
- Getie Mihret, D. and Wondim Yismaw, A. (2007). Internal Audit Effectiveness: an Ethiopian Public Sector Case Study, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 22 No. 5: 470-484.
- Ghani N.L.A., Ariffin N.M. & Rahman A.R.A. (2019). The Measurement of Effective Internal Shari'ah Audit Function in Islamic Financial Institutions. *The International Islamic University Malaysia International Journal of Economics, Management and Accounting* 27, No. 1: 141-165.
- Ginena, K., & Hamid, A. (2015). Foundations of Shari'ah Governance of Islamic banks. United Kingdom: Wiley.
- Grais, W., & Pellegrini, M. (2006). Corporate Governance in Institutions Offering Islamic Financial Services: Issues and Options. The World Bank.
- Institute of Internal Auditors (IIA) (2010). Measuring Internal Audit Effectiveness and Efficiency: IPPF – Practice Guide. Altamonte Springs, Florida: The Institute of Internal Auditors, <https://www.iaa.org.uk/resources/managing-internal-audit/measuring-internal-audit-effectiveness-and-efficiency/>, (15.01.2022).
- Institute of Internal Auditors (IIA) (2017). International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (ISPPA), <https://www.tide.org.tr/file/documents/pdf/UMUC-2017-updated.pdf>, (15.01.2022).
- Institute of Internal Auditors (IIA) (2021). International Professional Practices Framework (IPPF), <https://na.theiaa.org/standards-guidance/Pages/Guidancesetting-Processes-and-Due-Diligence.aspx>, (20.12.2021).
- International Shariah Research Academy for Islamic Finance (ISRA) (2013). Islamic Financial System, Principles & Operations International Shariah Research Academy for Islamic Finance. Kuala Lumpur, Malaysia.
- Islam K. M. A., Bhuiyan A.B. (2021). Determinants of the Effectiveness of Internal Shariah Audit: Evidence from Islamic Banks in Bangladesh. *Journal of Asian Finance, Economics and Business* Vol 8 No 2:223–230.
- Johl, S.K., Johl, S.K. N. Subramaniam, and B. Cooper (2013). Internal Audit Function, Board Quality and Financial Reporting Quality: Evidence from Malaysia. *Managerial Auditing Journal* 28, No. 9:780-814.
- Kasim, N., & Sanusi, Z. M. (2013). Emerging Issues for Auditing in Islamic Financial Institutions: Empirical Evidence from Malaysia. *IOSR Journal of Business and Management*, 8(5): 10-17.

- Khalid, A.A., Haron, H. and Masron, T.A. (2018), Competency and Effectiveness of Internal Shariah Audit in Islamic Financial Institutions, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Vol. 9 No. 2.
- Khalid, A. A. (2020). Role of Audit and Governance Committee for Internal Shariah Audit Effectiveness in Islamic Banks. *Asian Journal of Accounting Research*, 5(1): 81-89.
- Khalid, A. ve Sarea, A. (2020), Independence and Effectiveness in Internal Shariah Audit with Insights Drawn from Islamic Agency Theory, *International Journal of Law and Management*: Vol.12:142-160.
- Khalid, A.A., Hussin M.Y.M., Sarea A.&Shaarani A.Z.M. (2021). Developmant of Effective Internal Shariah Audit Framework Using Islamic Agency Theory. *Asian Economic and Financial Review*. Vol.11 No8:682-692.
- Masruki, R., Hanefah, M. M., & Dhar, B. K. (2020). Shariah Governance Practices of Malaysian Islamic banks in the Light of Shariah Compliance. *Asian Journal of Accounting and Governance*,13/1: 91-97.
- Mihret, D.G., and A.W. Yismaw (2007). Internal Audit Effectiveness: An Ethiopian Public Sector Case Study. *Managerial Auditing Journal* 22, No. 5: 470-484.
- Mohd Hanefah, H.M.; Shafii, Z.; Salleh, S., & Zakaria, N. (2012). Governance and Shariah Audit in Islamic Financial Institutions. Negeri Sembilan: Universiti Sains Islam Malaysia.
- Murtuza, A., & Abdallah, W. (2007). Islamic Muhtasib And American CPAs: A Comparative Study of Institutions Meant to Protect Public Interest. *Journal of Accounting, Business & Management*, 14(1): 41-52.
- Najeeb, S.F. and Ibrahim, S.H.M. (2014), Professionalizing the Role of Shari'ah Auditors: How Malaysia can Generate Economic Benefits, *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol. 28, :91-109.
- Novikova I.V., Kharisova F.I. (2019). Standardization of Internal Sharia Audit. *Periódico do Núcleo de Estudos e Pesquisas sobre Gênero e Direito Centro de Ciências Jurídicas - Universidade Federal da Paraíba*. V. 8. No.7:358-368.
- Omar, N., & Bakar, K. M. A. (2012). Fraud Prevention Mechanisms of Malaysian Government-linked Companies: An Assessment of Existence and Effectiveness. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 8(1): 15-31.
- Othman, R. and Ameer, R. (2015), Conceptualizing the Duties and Roles of Auditors in Islamic Financial Institutions: What Makes Them Different?, *Humanomics*, Vol. 31 No. 2: 201-213.
- Pickett, K. S., & Pickett, J. M. (2010). *The Internal Auditing Handbook* (Vol. 1058). Chichester: Wiley.
- PricewaterhouseCoopers (PWC) (2012). *Three Line of Defence as a Strategic Imperative*. AMI Finance and Risk Forum.
- PricewaterhouseCoopers (PWC) (2014). *State of the Internal Audit Profession Study: Higher Performance by Design – A Blueprint for Change*.
- Puspitasari L.L., Handayani W. (2020). Do the Characteristics of Internal Audits and Compliance Functions Affect Sharia Compliance?. *Journal of Indonesian Economy and Business* Vol.35, No. 2: 97 – 111.
- Rahman, A. R. A., & Rahim, A. (2011). Enhancing the Integrity of Islamic Financial Institutions in Malaysia: The Case for the Shari'ah Audit framework. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 3(1): 135-147.

- Safieddine, A. (2009). Islamic Financial Institutions and Corporate Governance: New Insights for Agency Theory. *Corporate Governance: An International Review*, 17(2): 142-158.
- Sarens, G.; Abdolmohammadi, M.J. & Lenz, R. (2012). Factors Associated with the Internal Audit Function's Role in Corporate Governance, *Journal of Applied Accounting Research*, 13(2):191–204.
- Shafii, Z., and S. Salleh (2010). Enhancing Governance, Accountability and Transparency in Islamic Financial Institutions: An Examination into the Audit of Shari'ah Internal Control System. *Malaysian Accounting Review* 9, No. 2: 23- 42.
- Shafii, Z.S.S. & Hanefah, H.J.K. (2013), Human Capital Development in Shariah Audit, USIM.
- Shamsher, M. & Muhamad Sori, Z. (2016), Effectiveness of Shariah committees in the Malaysian Islamic Financial Institutions: the Practical Perspective, Middle East Insights Islamic Finance Special, Vol. 2: 1-8.
- Soh, D.S.B., & Martinov-Bennie N. (2011). The Internal Audit Function: Perceptions of Internal Audit Roles, Effectiveness and Evaluation. *Managerial Auditing Journal* 26, no. 7: 605-622.
- Spira, L.F. & Page, M. (2003). Risk Management: The Reinvention of Internal Control and the Changing Role of Internal Audit, Accounting, *Auditing & Accountability Journal*, 16(4): 640–661.
- Uddin, M. H., Ullah, M. H., & Hossain, M. M. (2013). An Overview on The Basics of Islamic Audit. *European Journal of Business and Management*, 5(28): 9-17.
- Ussahawanitchakit, P. (2012). Audit Independence of Tax Auditors in Thailand: Roles of Ethical Orientation, Professional Responsibility, Stakeholder Pressure, and Audit Experience. *Journal of Academy of Business and Economics*, 12(1): 1-11.
- Yasoa, M. R., Abdullah, W. A. W., & Endut, W. A. (2018). *Shariah Audit Effectiveness in Islamic Banks: A Conceptual Framework*. *Auditing*. 2(10): 12-19.
- Yahya, Y. & Mahzan, N.M. (2012), *The Role of Internal Auditing in Ensuring Governance in Islamic Financial Institution*, International Conference on Business and Economic, Bandung, Indonesia.
- Zakaria N., Ariffin N.M. & Abidin H.Z. (2019). Internal Shariah Audit Effectiveness and its Determinants: Case of Islamic Financial Institutions in Malaysia. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 12: 8–28.
- Ziegenfuss, D.E (2000). Measuring Performance. *Internal Auditor*, No.57/1: 36-40.